

Loitsude värvimaailm

Mare Kõiva

Eesti Kirjandusmuuseum, Folkloristika osakond

IUT 22-5, CEES

- Ettekanne analüüsib värve, värvilisust, värvide kasutamist ja värvisümboolikat loitsude näitel. Tegemist on justkui konservatiivse liigiga, milles on säilinud vanu kujutemasid ja viiteid vanematele praktikatele. Ühtaegu on nõiasõnad põliselt olnud osa suulisest ja kirjalikust traditsioonist ning ilmutanud valmidust integreerida uuendusi ja uuemaid tekste.

Enim käsitlust on leidnud loitsude ja värvide sümboolse ja müütilise tähenduse (nt must või veemaailm ja selle mustad elanikud, seosed jumalate, inglite ja pühakute tegevuspaikadega) seosed loitsudega, samuti värvide maagilised tähendused tekstides (punane – elujõud, tervis, ilu; sinine – surm, haigus jm).

Neil sümboolsetel tähendustel on oluline koht loitsude invariantsete sõnumite edastamisel, aga ühtlasi esindavad nad mitmeid usundilisi kujutelmasid ja käitumispraktikaid (nt halba mõju vähendavad peitenimed: nt ronk – valgelind).

Värvid võivad märkida loitsutegelase positsiooni jm asjaolusid.

Suhteliselt vähem on tegeldud värvinimedega ja värvusega kui nähtusega, mis võib edastada rakenduslikku ja kategoriseerivat teavet nt haiguse raskuse (või emotsioonide) ja teiste asjaolude kohta.

Haiguse /emotsiooni tugevus ja raskus määratletakse rahvameditsiinis ja loitsudes tihti värvuse kaudu (üheksat liiki roosid, näost must/hall/valge/sinine/punane).

Samuti edastavad värvid teavet rituaalipraktikas kasutatud esemete kohta.

Roos on seante haigus. On tuleroos, luuroos ja ihukarva roos. Tuleroos on punane, luuroos on luu sees, ihukarva roos on valge. Kui valge roos olli, siss kutsuti ihukarva roos.

Roos tuleb kohkumisest. Kui hirmud, siss ei tohi kätt kuskil panna, sinna lööb veri kokku kohe, siss tuleb roos. Ja märjas ei tohi roosi teha, siss ei parane millalgi.

Imetaja naistel tuleb roos rinna sisse, kui laps ei ime või ära sureb. See on hirmsa valuga, see teeb augu rinnasse.

Pikemad värvuste loetelud tõrjuvad suuremat haiguste või kahjustajate hulka; võrdlevates loendites aga kehtestavad ravija ja patsiendi paremuse haiguse ja kahjustaja ees.

Roes punane, ma veel punasem,
roes sinine, ma veel sinisem,
roes must, ma veel mustem,
roes hall, ma veel hallem,
roes valge, ma veel valgem,
roes kollane, ma veel kollasem,
roes kirju, ma veel kirjum,
roes kõva, ma veel kõvem,
roes kange, ma veel kangem.

Need sõnad kirjuta sinise paberi pääle, tee viisnurk pääle, 9 korda ümber kriipsutada ja siis see paber pliiatsiga üleni täis kriipsutada, nii et sõnu näha pole. ERA II 164, 316 (20) < Kihelkonna khk., (1937)

Jeesus läks üle liiva ja maa (Sand und Land)

-üle põllu ning maa

-kõndis maa ja mere pääl

-läks üle taeva ja maa

-meresse / üle mere/ Punase mere

-Jeesus sõit verevahe merde

-mäest alla

-üle mäe / Siinai / Siioni mäe / Araapi mäe / Õlimäel /
liivamäel

-üle nõmme

-üle Jordani jõe

-Jeesus läks üle silla

-Naatsareti linna kiriku

-Jeesus läks üle nõmme

-Jeesus kõndis Ketsemannis

-kõndis teed mööda

-üle sõõru läts

-läks üles taevatte

Jeesus käis Peetrusega mööda Siinai mäge /Taberia mäge/
kõrget mäge

Maarja käis Kristusega mööda kõrbet

Mooses tuli mäelt alla

Kolm neitsit läksid/tulid üle mere

Jeesus ja tuhunaine väljas

Roos – üle Siinai mäe

Kristuse aias on kolm punast roosi -
üks on headusele,
teine verele ja kolmas
ingel Gabrielile.

Jumala, Isa, Poja ja Pühavaimu nimel. Aamen.

E 59998 (101) < Maarja-Magdaleena khk., Elistvere k. - Voldemar Lille (1925)

Kolm neitsid läksid Siinai määle,
kolm roosi oli neil käes.
Üks õitses, teine närtsis
ja kolmas kadus koguni ära.
Ka sina pead kaduma!

1600 teksti roosisõnu
Suurim tüüp Kolm roosi

3 roosi – 10 teksti

viskas merre

Kukkusid

Kadusid -2

elas-põles-kadus

2 jooksevad ära – 3. kaob -2

kukkus-kadus-kuivas

kaotas-lennutas-pillas

kaotas-suitsetas-lennutas

kadus-kuivas-jäi

kadus-kuivas-jäi edasi

kadus-kuivas-jäi vait
lehvitas-vaotas-kaotas -4
lendas - kuivas – kadus
lendas-lendas-kadus
lennutas-suitsetas-kaotas -2
lõi-sõtkus-kadus -2
lõi roosi-sõtkus-kadus
lööb-taotab-viib ära koguni
lökkas-tõmbas-tõmbas tagasi -2
merre-tuulde-sina ka kao+ Ristija Johannes 3 roosi
murdis katki-põletas
närtsis-kadus—kuivas
närtsis-kuivas-kadus
närtsis-põgenes-kadus
Otsis roosi-võttis-jättis
piiras-ohatas-salvis

pudenes-kuivas-põles
puhus-suitsetas ära-põletas ära
põles-suitses-vajus ära – 3 -2 J+M
põles-suitses-kadus -2

**põles-suitses-kustus – 12 (1-J+Peetrus, 1-Mooses, 2-
Maarja Magdaleena)**
põletas-kaotas-kuivas -4
Põleb-kastab-kastab koguni
põles-suitses-kadus
Suitses-põles-alanes -2
Suitsetas-läkitas-kaotas ära
Suitsetas-kaotas-lennutas - 2
2 tõmbas ära- 3.kadus

tõotas-kaotas-vaotas

tõotas-vajutas-kaotas -3

tõuseb-vajub-kaob

tõukas-vaotas-läks ära -4

viskas-heitis- viis mäele

vajutas-võttis valu- kaotas

vautas-tautas-tegi terveks

vette-mattis-tulle

viskas-heitis- viis mäele

uppus-kadus-lõppes – 11 (3 neitsit)

uppus-vajus-ei kunagi enam

uppus-kuivas-kadus+vanakuu

õitses-närtsis-kadus -3

õitses-kasvas-kuivas

haige roosi viskas ära-terve roosi jättis mulle -6

jooksid ära-kolmas läks kaduma -2

Raskemad roosisõnad

Keiges kirikudes saab helistud, xxx
ja keiges pühas surmaaias,
see pühä evangeelium saab ette kuulutud, xxx
pühäs kirikus saab lauldud, xxx
see pühä Evangelium saab ette kuulutud, xxx
mis läbi sedä tahetse ärä vanduda,
sedä halva, santi asja,
sedä haigusega liiget,
sedä ruusi (roosi)
sedä **valged**, sedä **musta**, sedä **punast**,
sedä **kihvtist**, ja sedä **kinni needitavad ja tekkivad**.
Nõnda ka lase, et temä ei saa
vägä inimse (inimese) murdjaks meelitud xxx
nende sõnadega, Jumala see Isa, xxx
Jumala see Poja, xxx
Jumala see Pühä Vaimuga. xxx

Aamen. Xxx   H II 22, 1044 (15) < Saarde khk., Jäärja v. - Peeter Kangur (1889)

LOETELUD

Punane tõbi

Tulipunane roos, sinine roos, vereroos,
soojendamise ja põletamise roos jää külmaks.

Seisma jäänud veri käi, puhka tuld, pane põlema
tuld, põle ise, pane ise põlema. Aamen. xxx

ERA II 115, 285 (37) < Sangaste khk., Sooru v., Oru t. - Allina Verlis
< Jaan Talvik, 86 a. (1935)

Roosisõna

Jeesus läits läbi verevä mere laanest
ja kandse kätte kruusi käen.

Täämbä oll helepunane,
hommen oll lumivalge.

Noid loe kolm kōrda rasva pääle, saa roos terves.

ERA II 284, 525 (562) < Sangaste khk., Sangaste v., Antsi-
Matsi k. - Liis Pedajas < Juuli Juust, s. 1877 (1940)

Sinine-punane-kullakarva+ 3 inglit+sina 1, mina 9

Valge roosi sõnad

Meie Õnnistegija käis mööda maad, kolm lille käes;
üks sinine, teine punane, kolmas kullakarva.

Naine tuli vastu, ütles: "Miks sa tühja veepangega
käid?"

Kolm ingelt tulid taevast maha ühte hädalist inimest
häda eest aitma.

Kolm ingelt tulid taevast maha ühte hädalist inimest
häda eest aitma.

Kolm ingelt tulid taevast maha ühte hädalist inimest
häda eest aitma.

Tagane sa, valge roos! Sina tongid mind üks kord,
mina tongin sind ühessa korda. - Üheksa korda ugeda.

•EKnS 1, 4 (8) < Türi khk., Rõa k. - A. Kuusberg < Miina Heide (1913)

- : **verev-valge-kullakarvaline**
- 2. Punane-valge-sinine - 2**
- Punane-roheline-must**
- sinine-punane-valge (3roosi+ma tahan sulle abi anda)
- punane-sinine-valge 4 -3 neitsit**
- sinine-punane-polnud olemas**
- Sinine-punane-kullakarva – 4 + 3 inglit+sina 1, mina 2**

* verev-valge-kullakarvaline

• Punane-valge-sinine

•Punane-roheline-must

•sinine-punane-valge (3roosi+ma tahan sulle abi anda)

•punane-sinine-valge +(3 neitsit)

•sinine-punane-polnud olemas

•Sinine-punane-kullakarva – (3 inglit+sina 1, mina 2)

•Kombinatsioonid tähtvormelitega

•1 Valge-sinine-punane

Lendas-kuivas-kadus -3

2. sinine-must-valge

Kadus-läks tolmu-läks tuulde

3. J+Peetrus: 3 roosi: punane-sinine-kullakarvaline

Põles-suitses-alanes -3

4. J+Peetrus+3inglit:

sinine-punane-kullakarvaline

5. valge-punane-sinine

Tulle-vette-taeva

6.punane-sinine-valge

Kaotas ära

7.Punane-sinine-valge

Närtsima-kaduma 4

8. punane-sinine-valge

Põles-kustus-pead ka kustuma -2

9. Punane-sinine-valge

Vaotab-taotab-parandab

10.Punane-valge-sinine

Kadusid

11.punane-sinine-valge -5

Kuivas-kadus-lendas ära

12.Punane-sinine-valge -1

põles-suitses-kadus+ mine ära+alt jalutu

13.Sinine-punane-valge

Kukkusid-kadusid 4

14.punane-sinine-valge

Kuivas-lendas-kadus

15.Sinine-punane-valge

sinine hävitab-valge hävitab-punane kautab

16.Sinine-punane-valge

Punane –tuult vaigistama-tautas- tegi terveks

17. sinine-punane-valge

Viskas ära

18.Sinine-punane-valge

Sinise ja punase viskas ära- valgega tervendas

19.Punane-sinine-roheline

kaotas

20.Punane-sinine-kollane

Kustusid

21. sinine-must-valge

kadus-tolmu-teele - 2

**Sinine - hävitab, punane - annab abi, valge –
kaotab + alipasor**

N(aine): valge-verev-kullakarvaline

Kadusid käest

Sinine-must-valge

Kadus-muutus tolmuks-läks tuulde 9

Valge-punane-sinine

Lükkas-tõmbas-tõmbas tagasi

24. valge-punane-sinine

Võttis valu-sidus kinni-puhus pääle

**Punane, sinine, kollane, valge, must, pruun, hall,
roosa, lilla.**